

Üniversite Öğrencisi Kızlarda Madde Kullanımı İle Kişilik ve Ruhsal Belirti İlişkisi#

Hasan HERKEN*, Said BODUR**, Fatih KARA***

ÖZET

Madde kullanımı ile kişilik özellikleri ve psikiyatrik belirtiler arasında ilişkinin bulunduğu ve bu ilişkide cinsiyet farklılığının etkili olduğu öne sürülmektedir. Çalışmada, bu ilişkinin belirlenmesi amaçlandı. Araştırmanın evrenini Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören kızlar oluşturdu. Sınıf bazında rastgele yöntemle örnekleme oluşturan kız öğrencilere Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE), Belirti Tarama Listesi (BTL) ile sigara, alkol, ilaç kullanımı ve sosyodemografik özelliklerin sorgulandığı formlar uygulandı. Sigara, alkol, ilaç veya bunlardan herhangi birini kullanıyor olmakla HKE ve BTL'nin genel ve alt ölçekleri arasındaki ilişki incelendi. Kız öğrencilerde madde kullanımı ile HKE'nin sosyal ilişkiler, nevrotik eğilim, psikotik belirti puanları ve BTL'nin paranoid belirti puanı arasında ilişki bulundu. Çalışmada sigara kullanan üniversiteli kız öğrencilerin sosyal ilişkilerinin iyi, kişilerarası duyarlılıklarının bozuk olduğu, alkol ve ilaç kullanan kız öğrencilerin ise sosyal ilişkiler ve kişilerarası duyarlılık puanlarının değişmediği saptandı.

Bulgulara göre kızlarda sigara kullanımının daha çok sosyal ilişkilerin iyiliği ile alkol kullanımının ise ağırlıklı olarak kişilik özellikleri ve ruhsal durum ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Madde kullanımı, kişilik özellikleri, ruhsal belirtiler, üniversite öğrencisi kızlar.

KLİNİK PSİKIYATRİ 2000;3:40-45

SUMMARY

Assessment of the Relationship Between Personality and Psychiatric Symptoms and Substance Abuse in the Female University Students

There is evidence that a relationship exists between personality and psychiatric symptoms and substance abuse, and gender difference is efficacious in this relationship. In this study, we aimed to determine whether there is a relationship between substance abuse and personality trait, and psychiatric symptoms in the female university students. For this purpose, Hacettepe Personality Inventory (HPI), Symptom Checklist 90-R (SCL) and a questionnaire about the cigarette and alcohol use as well as drug abuse were applied to female students in the Job Education Faculty, University of Selçuk, Konya. An association between cigarette smoking, alcohol use and drug abuse of the subjects, and general and subscales of HPI and SCL, was investigated. There were several sorts of relationship between one of the existing aforementioned habits and HPI social connection, neurotic tendencies and psychotic symptoms and paranoid symptom points of SCL. It was found that the female university students the had precise social relations whereas they were not good at in their inter-personel sensitivity. On the other hand both social relations and inter-personel sensitivity of the students who were used to take alcohol or drug, remained unchanged. According to data, it was found that smoking was related with social connections, but alcohol usage was related with personality and psychiatric symptoms.

Key Words: Substance abuse, personality, psychiatric symptoms, female university students.

* Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, GAZİANTEP

** Prof. Dr., *** Dr., Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, KONYA

GİRİŞ

Ergenlerin madde kullanımı ve bunun önlenmesi gayretleri ile ilgili bilimsel çalışmalarda belirgin bir artış gözlenmektedir. Bunda sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklara başlamada ergenlik döneminin bazı özelliklerinden dolayı riskli grup olarak kabul edilmesinin etkisi büyüktür (Rogers ve ark. 1991). Madde kullanımı, genellikle ergenlik döneminde başlanmakta ve psikolojik, sosyal ve kültürel etkiler önemli rol oynamaktadır (Abrams ve Wilson 1986, Doğan 1982).

Sigara, alkol ve madde kullanımı ile kişilik özellikleri ve psikiyatrik belirtiler arasında ilişkinin olduğu öne sürülmektedir (Dalack ve ark. 1993). Alkol bağımlılığının gelişim sürecinde ruhsal/bedensel özellikler ve toplumsal pek çok etmen bir arada bir bireyden diğerine değişen etkileşim sergiler (Doğan 1982). Bireyin nevroitik kişilik özelliğinin (Byrne ve ark. 1995), antisosyal davranışlarının (Reitsma ve ark. 1985), depresif duygulanımının ve psikosomatik yakınmalarının bulunmasının (Sieber ve Angst 1990), diğer psikiyatrik yakınmalarının olmasının (Oei ve ark. 1986), sosyal ilişkilerinin bozulmasının ve saldırgan davranışlarının (Escobedo ve ark. 1997) ve dikkat eksikliği-hiperaktivite bozukluğunun olmasının (Milberger ve ark. 1997) madde kullanımı için risk oluşturduğu öne sürülmektedir. Madde kullanımında cinsiyet farklılığının önemli olduğu ve kadınlar arasında daha az görüldüğü bilinmektedir (Herken ve ark. 1997a, Clayton 1991). Kadınların sigara kullanımının kendine güven, sosyal yaşantıdaki ilişkilerin iyiliği ve başkaldırmayla ilişkili olduğu iddia edilmiştir (Clayton 1991). Son zamanlarda sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının ayrı ayrı fenomenler olarak ele alınması yerine genel olarak madde kullanımının tek fenomen olarak ele alınması gerektiği ve bunun sigara, alkol, ilaç, uyuşturucu vb. ardısıra gelen davranışlar olduğu görüşü kabul görmektedir (Clayton 1991, Hansen ve ark. 1987).

Bu çalışmada, üniversite öğrencisi kızların madde kullanımı ile kişilik özellikleri ve ruhsal belirtileri arasındaki ilişkisinin belirlenmesi ve madde kullanımını önleme çalışmalarında kullanılacak yöntem geliştirilmesine katkıda bulunulması amaçlandı.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın evrenini Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören kız öğrenciler oluşturdu ve büyük bir örneklem ($n > 200$) oluşturun-

caya kadar rastgele yöntemle seçilen sınıflardaki tüm öğrenciler çalışmaya dahil edildi.

Çalışmada kız öğrencilere Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE), Belirti Tarama Listesi (BTL) ve sigara, alkol ya da ilaç kullanımını (madde kullanımı) sorgulayan formlar uygulandı. Formlar uygulanırken gerçeğe uygun yanıt alınması düşüncesi ile öğrencilere isimlerini yazmamaları istendi. Madde ve uyuşturucu kullananlar için yasal soruşturma geçirmeyeceklerine dair gerekli güvence verildi. Sigara, alkol, ilaç veya bunlardan herhangi birini kullanıyor olmakla HKE ve BTL'nin genel ve alt ölçekleri arasındaki ilişki incelendi.

1- Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE): Ülkemizde ilk olarak 1976'da Özgüven tarafından geliştirilen, 1982'de bugünkü şeklini alan ve bireylerin kişisel ve sosyal uyum düzeylerini ölçmeyi amaçlayan bir testtir. Testin geçerlik, güvenilirlik ve tutarlık çalışmaları yapılmıştır. Envanterde yüksek puanlar sağlıklı/uyumlu oluşu, düşük puanlar ise uyumsuz oluşu göstermektedir (Özgüven 1992).

2- Belirti Tarama Listesi (Symptom Check List-90-R) (BTL): Kendini değerlendirme türü bir psikiyatrik tarama aracı olup son şekli Derogatis tarafından geliştirilmiştir (Derogatis ve Cleary 1977). Ölçek psikiyatrik belirti ve yakınmaları içeren 90 maddesiyle 9 ayrı belirti boyutunda değerlendirme yapmak üzere yapılandırılmıştır.

BTL'nin Türkçe formunun geçerliği ve güvenilirliği yapılmış olup güvenilirlik katsayısının 0.63 ile 0.83 arasında değiştiği bulunmuştur (Kılıç 1987, Dağ 1991).

Öğrencilerden düzenli olarak günde en az bir sigara kullananlar veya sigara paketi taşıyanlar, ayda en az bir kez alkol kullananlar (denemek amacı ile birkaç kez kullananlar hariç) ve doktor önerisi dışında ilaç kullanan kız deneklerin (uyku ilacı, sakinleştirici vb) bu maddeleri kullandığı kabul edildi. Veriler SPSS for Windows 8.0 paket programında Student t testi ve Mann Whitney-U testi ile irdelendi.

BULGULAR

Çalışmaya alınan 278 kız öğrencinin 118'inin (%42.4) düzenli olarak sigara, alkol veya teskin edici ilaçlardan en az birini kullandığı öğrenildi. Bu öğrencilerden 96'sı (%33.8) hergün düzenli olarak sigara kullandığını, 68'i (%24.5) ayda en az bir veya daha fazla alkol aldığını ve 18'i (%6.5) sıklığı değişmekle birlikte ilaç kullandığını ifade etti.

Öğrencilerin sosyodemografik özellikleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

Madde kullanan kız öğrencilerde HKE'nin sosyal ilişki puanlarının daha yüksek (sosyal ilişkileri daha iyi), nevrotik eğilim ve psikotik belirti puanlarının düşük (nevrotik eğilim ve psikotik belirti düzeyleri daha yüksek) olduğu saptandı. Kişisel uyum, sosyal uyum, genel uyum puanları ve diğer alt skala puanlarının madde kullananlar ile kullanmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği bulundu (Tablo 2).

Madde kullanan kız öğrencilerde BTL alt ölçeklerinden paranoid belirti ve ek (yeme-uyku) puanları madde kullanmayanlardan daha yüksek bulundu. Genel semptom ortalamalarında ve diğer alt ölçeklerde istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmadı (Tablo 2).

Sigara, alkol ya da ilaç kullanım durumu ile HKE ve BTL'nin genel ve alt ölçeklerinin ilişkisi ayrı ayrı değerlendirmeye alındı. Sigara kullanımı ile HKE'nin nevrotik eğilim ($t=2.39$, $p=0.017$) ve sosyal normlar ($t=2.29$, $p=0.023$) puanlarının azalması ve sosyal ilişki ($t=-3.37$, $p=0.000$) puanlarının artması arasında anlamlı bir ilişki bulundu. Yine sigara kullanımı ile BTL'nin kişiler arası duyarlılık ($t=2.52$, $p=0.012$), paranoid belirtiler ($t=-2.62$, $p=0.009$) ve ek puan ($t=-2.34$, $p=0.020$) alt ölçekleri arasında anlamlı bir ilişki bulundu.

Alkol kullanan kız öğrencilerde HKE'nin nevrotik eğilim ($t=2.71$, $p=0.007$), psikotik belirtiler ($t=2.10$,

Tablo 1. Öğrencilerin sosyodemografik özellikleri (n=278)

Özellik	n	%
Ailenin geliri (kendi ifadesi)		
Kötü	70	33.6
İyi	208	67.4
Aile yapısı		
Çekirdek	240	87.0
Büyük	30	10.7
Parçalanmış	8	2.3
Kaldığı yer		
Ailesi ile	50	18.0
Yurtta	154	55.4
Arkadaşları ile evde	74	26.6
Geldiği yer (yettiği ortam)		
İl	106	38.1
İlçe	124	44.6
Köy-Belde	48	16.3

$p=0.037$) ve sosyal normlar ($t=2.38$, $p=0.018$) puanlarının azaldığı saptandı (Tablo 3). Benzer şekilde BTL'nin paranoid belirtiler ($t=-3.02$, $p=0.003$), öfke ($t=-2.17$, $p=0.034$) ve yeme-uyku tutum (ek) puanları ($t=-2.32$, $p=0.021$) alkol alanlarda daha yüksek bulundu (Tablo 4).

İlaç kullanımı ile HKE'nin genel ve alt ölçekleri arasında bir ilişki bulunamazken, BTL'nin fobik belirti puanı

Tablo 2. Madde kullanımı (sigara, alkol ya da ilaçtan en az birinin kullanımı) ile kişilik özellikleri ve ruhsal belirtiler arasındaki ilişki

	Kullanmayan (n=160)	Kullanan (n=118)	BTL alt ölçekleri	Kullanmayan (n=160)	Kullanan (n=118)
HKE alt ölçekleri					
Kendini gerçekleştirme	12.2 ± 4.1	12.7 ± 3.3	Somatik belirtiler	1.0 ± 0.6	1.1 ± 0.7
Duygusal kararlılık	9.1 ± 3.7	9.15 ± 3.8	Anksiyete belirtileri	1.0 ± 0.6	1.1 ± 0.7
Nevrotik eğilim	10.1 ± 3.8	9.1 ± 3.5*	Psikotik belirtiler	0.9 ± 0.6	1.1 ± 1.7
Psikotik belirtiler	9.4 ± 3.8	8.3 ± 3.6*	Obsesif kompulsif bel.	1.4 ± 0.6	1.4 ± 0.6
Aile ilişkileri	14.8 ± 3.5	14.4 ± 3.7	Öfke puanı	1.0 ± 0.7	1.1 ± 0.7
Sosyal ilişkiler	11.6 ± 4.30	13.2 ± 3.4**	Kişiler arası duyarlılık	1.5 ± 0.8	1.4 ± 0.7
Sosyal normlar	14.2 ± 2.7	13.6 ± 2.8	Fobik belirtiler	0.6 ± 0.5	0.7 ± 0.6
Antisosyal eğilimler	12.7 ± 3.03	12.4 ± 2.8	Depresif belirtiler	1.2 ± 0.7	1.4 ± 0.7
Sosyal uyum	40.9 ± 13.5	39.1 ± 12.5	Paranoid belirtiler	1.0 ± 0.6	1.2 ± 0.7*
Kişisel uyum	53.4 ± 10.1	53.5 ± 8.6	Ek puan (yeme, uyku)	1.1 ± 0.7	1.3 ± 0.6*
Genel uyum	94.3 ± 22.7	92.7 ± 19.9	Genel semptom ort.	1.1 ± 0.5	1.2 ± 0.6

* $p<0.05$, ** $p<0.01$

Tablo 3. Sigara ve alkol kullanımı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki

	Alkol		Sigara	
	Kullanmayan (n=210)	Kullanan (n=68)	Kullanmayan (n=182)	Kullanan (n=96)
HKE alt ölçekleri	ort.±ss	ort.±ss	ort.±ss	ort.±ss
Kendini gerçekleştirme	12.4±4.1	12.6±3.0	12.2±4.1	12.9±3.1
Duygusal kararlılık	9.1±3.8	9.2±3.8	9.1±3.8	9.2±3.7
Nevrotik eğilim	9.9±3.9	8.7±3.0**	10.0±3.9	8.9±3.3*
Psikotik belirtiler	9.2±4.0	8.2±3.1*	9.3±3.9	8.4±3.5
Aile ilişkileri	14.7±3.8	14.6±3.1	14.9±3.6	14.2±3.6
Sosyal ilişkiler	12.2±4.4	12.6±2.9	11.7±4.3	13.4±3.3***
Sosyal normlar	14.2±2.8	13.3±2.7*	14.2±2.7	13.4±2.8*
Antisosyal eğilimler	12.7±2.9	12.1±2.9	12.7±3.0	12.3±2.8
Sosyal uyum	40.6±13.8	38.7±10.6	40.6±13.9	39.4±11.5
Kişisel uyum	53.8±10.2	52.5±6.9	53.5±10.2	53.4±8.0
Genel uyum	94.5±23.0	91.2±16.4	94.1±23.1	92.9±18.2

Kullanmayanlara göre; *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Tablo 4. Sigara ve alkol kullanımı ile ruhsal belirtiler arasındaki ilişki

	Alkol		Sigara	
	Kullanmayan (n=210)	Kullanan (n=68)	Kullanmayan (n=182)	Kullanan (n=96)
BTL alt ölçekleri	ort.±ss	ort.±ss	ort.±ss	ort.±ss
Somatik belirtiler	1.0±0.6	1.1±0.6	1.0±0.6	1.1±0.6
Anksiyete belirtileri	1.0±0.6	1.1±0.7	1.0±0.6	1.1±0.7
Psikotik belirtiler	1.0±1.3	1.0±0.7	0.9±0.6	1.2±1.8
Obsesif kompulsif belirtiler	1.4±0.6	1.5±0.6	1.4±0.6	1.4±0.6
Öfke puanı	1.0±0.7	1.2±0.7*	1.0±0.7	1.2±0.8
Kişilerarası duyarlılık	1.5±0.8	1.4±0.6	1.6±0.8	1.3±0.7*
Fobik belirtiler	0.7±0.6	0.7±0.6	0.7±0.6	0.7±0.7
Depresif belirtiler	1.3±0.7	1.3±0.7	1.3±0.7	1.3±0.7
Paranoid belirtiler	1.1±0.7	1.4±0.7**	1.1±0.7	1.3±0.7**
Ek puan (yeme, uyku)	1.10.6	1.3±0.5*	1.1±0.6	1.3±0.6*
Genel semptom ort.	1.1±0.6	1.2±0.5	1.1±0.5	1.2±0.6

Kullanmayanlara göre; *p<0.05, **p<0.01

ile ilaç kullanımı arasında bir ilişki bulundu (t=1.96, 0.049).

TARTIŞMA

Yüksek öğrenim süreci, gençlerin çoğunluğun alışageldikleri toplum veya ortamdan uzaklaşarak, yeni bir ortam veya duruma uyum sağlamak durumunda buldukları, yaşamlarında köklü değişikliklerin oluşmaya başladığı bir dönemdir. Bu nedenle

çevreleri ile yeni bir uyum süreci işlemeye başlar. Bu çalışmada kız öğrencilerin HKE'de sosyal ilişki puanının artışı (sosyal ilişkilerinin iyiliği) ile madde kullanımı arasında bir ilişkinin bulunması bu gibi alışkanlıklara başlamada, arkadaş grubunun ve örnek almanın etkisine ve sosyal ilişkilerinin iyiliği nedeni ile grubun ortak davranış olarak belirlediği bir alışkanlığın veya tutumun grup içinde benimsenmenin bir gereği olarak kabullenilmesine bağlı olabilir

(Reitsma ve ark. 1985). Sosyal ilişkileri iyi ve ortak etkinliklere katılımı yüksek olan gençlerin daha fazla sigara kullandığı belirtilmektedir (Villalbi 1991). Ayrıca kadınlarda sigara kullanımı ile sosyal deneyimin iyi olması arasında ilişki olduğu bildirilmektedir (Clayton 1991). Çalışmadaki kız öğrencilerin üstlerinde anne-baba denetiminin ve etkisinin az olması (Reimers ve ark. 1990) (%82'si anne-babasından ayrı olarak evde veya yurttaki arkadaşları ile kalıyor), buldukları ortamın gereği olarak sosyal yaşama katılmalarının yüksek olması ve arkadaşların etkisi (Needle ve ark. 1986) sözü edilen alışkanlıklara başlamalarında rol oynayabilir.

Eldeki veriler bu alışkanlıkların başlamasında psikolojik, sosyal ve kültürel etkilerin önemli rol oynadığını göstermektedir (Abrams ve Wilson 1986, Doğan 1982). Genel olarak madde kullanımının tek fenomen olarak ele alınması gerektiğini ve bunun sigara, alkol, ilaç, uyuşturucu vb. ardisıra gelen davranışlar olduğu öne sürülmektedir (Hansen ve ark. 1987).

Madde kullanımı ile HKE'de nevrotik eğilim ve psikotik belirtiler ve BTL'de paranoid belirtiler ve uyku-yeme ölçekleri arasında ilişkinin bulunması, ruhsal durum bozukluğu ile madde kullanımı arasında yakın ilişkinin olduğu şeklindeki bilgilerimizle uyumludur (Özbay ve ark. 1991, Patolano 1998). Patton ve arkadaşları (1994), Costa ve arkadaşları (1986) nevrotik ve dışa dönük kişilik özelliğinin madde kullanımında etkili olduğunu öne sürmektedirler. Ayrıca eksen II'de B kümesi kişilik bozukluklarının ve depresif bireylerin uyarıcı etkisi olan sigara ve benzeri uyarıcıları daha çok kullandığına (Tyrer ve ark. 1997) işaret edilmekte, impulsif ve antisosyal eğilimi olanların daha çok madde kullandıkları

bildirilmektedir (Villalbi ve ark. 1991, Grilo ve ark. 1996, Coşar 1996). Gençler, ruhsal sorunlarıyla başedebilmek için bu maddelerin rahatlatıcı etkilerine sığınıyor, impulsif ve antisosyal davranışları nedeniyle sosyal uyumlarının bozulması sonucu madde kullanan gruplara giriyor olabilirler. Bu tür gruplarda grubun ortak davranışlarına katılma ve sosyal öğrenmenin etkisi ile madde kullanım sıklığı yüksektir (Herken ve ark. 1997b, Reitsma ve ark. 1985).

Bu çalışmada sigara kullanan üniversiteli kız öğrencilerin sosyal ilişkilerinin iyi, kişilerarası duyarlılıklarının bozuk olması, alkol ve ilaç kullanan kız öğrencilerin ise sosyal ilişkiler ve kişilerarası duyarlılık puanlarının değişmemesi, sigara kullanımının sosyal yönünün bulunması ile alkol ve ilaç kullanımından ayrıldığını düşündürmektedir. Kadınların sigara kullanması ile sosyal ilişkilerinin ve deneyiminin iyiliği arasında pozitif ilişki bulunması, aynı ilişkinin alkol ve diğer madde kullanımında bulunmaması hatta sosyal uyumu bozucu impulsif ve antisosyal kişilik özelliği gösterenlerin daha çok kullanması (Villalbi ve ark. 1991, Grilo ve ark. 1996, Coşar 1996) sigara kullanımının alkol ve ilaç kullanımından bazı yönleriyle ayrıldığı görüşünü desteklemektedir.

İlaç kullanımı ile HKE'nin genel ve alt ölçekleri arasında ilişki bulunmaması ve sadece BTL'nin fobik belirti alt ölçeği ile ilişkisinin bulunması olgu sayısının (%6.5) azlığından kaynaklanabilir.

Sonuç olarak, üniversite öğrencisi kızlarda sigara kullanımının kişilik özellikleri ile ilişkisi olmakla birlikte daha çok sosyal ilişkilerle, alkol ve ilaç kullanımının ise sosyal ilişkilerden çok ruhsal durum ve kişilik özellikleri ile ilişkili olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

Abrams DB, Wilson GT (1986) Habit disorders, alcohol and tobacco dependence. Review of Psychiatry, AJ Frances, RE Hales (Ed), Washington DC, American Psychiatric Press, s.606.

Byrne DG, Byrne AE, Reinhart MI (1995) Personality stress and the decision to commence cigarette smoking in adolescence. J Psychosom Res, 39:53-62.

Clayton S (1991) Gender differences in psychosocial determinants of adolescent smoking. J Sch Health, 61:115-20.

Coşar B (1996) Alkol bağımlılığında psikososyal faktörler. 3P Dergisi, 4(Ek 2): 13-18.

Costa PT Jr, Busch CM, Zonderman AB ve ark. (1986) Correlations of MMPI factor scales with measures of the five factor model of personality. J Pers Assess, 50:640-650.

Dağ İ (1991) Belirti Tarama Listesi (SCL-90-R)'nin üniversite öğrencileri için güvenilirliği ve geçerliği. Türk Psikiyatri Dergisi, 2:5-12.

Dalack GW, Glasman AH, Cavey LS (1993) Nicotin Use. Current Psychiatric Therapy, L Dunner (Ed), Philadelphia, WB Saunders Company, s.114.

Derogatis LR, Cleary PA (1977) Confirmation of the dimensional structure of the SCL-90: a study in construct validation. J Clin Psychiatry, 33: 981-989.

Doğan YB (1996) Ulusal alkol politikası ve küreselleşme. 3P Dergisi, 4(Ek 2): 48-51.

Doğan YB (1982) Drinking behavior in a changing country. Br J Addict, 77:209-210.

- Escobedo LG, Reddy M, Durant RH (1997) Relationship between cigarette smoking and health risk and problem behaviours among US adolescents. *Arch Pediatr Adolesc Med*, 151:66-71.
- Grilo GM, Becker DF, Fehon DC ve ark. (1996) Conduct disorder, substance abuse disorder and coexisting conduct and substance use disorder in adolescent inpatients. *Am J Psychiatry*, 153:914-920.
- Hansen WB, Graham JW, Sabel JL ve ark. (1987) The consistency of peer and parent influences on tobacco, alcohol and marihuanna use among young adolescent. *J Behav Med*, 10:569-579.
- Herken H, Özkan İ, Bodur S ve ark. (1997a) Gençlerde sigara kullanımı ile ana-baba tutumu ve sosyodemografik özelliklerin ilişkisi. *Genel Tıp Dergisi*, 7:189-193.
- Herken H, Özkan İ, Çilli AŞ ve ark. (1997b) Sigara kullanma davranışında sosyal öğrenmenin etkisi. IV. Anadolu Psikiyatri Günleri, Erzurum, Bilimsel Çalışmalar Kitabı. s. 259-266.
- Kılıç M (1987) Değişik psikolojik arazlara sahip olan ve olmayan öğrencilerin sorunları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Milberger S, Biederman J, Faraone SV ve ark. (1997) ADHD is associated with early initiation of cigarette smoking in children and adolescents. *J Am Acad Child Adoles Psychiatry*, 36:37-44.
- Needle R, Mc Cubbin H, Wilson M ve ark. (1986) Interpersonal influences in adolescent drug use. The role of older siblings parents and peer. *Int J Addict*, 2:739-766.
- Oei TP, Egan AM, Silva PA (1986) Factors associated with the initiation of "smoking" in nine year old children. *Adv Alcohol Subst Abuse*, 5:79-87.
- Özbay H, Göka E, Aktaş AM ve ark. (1991) Ergenlerde sigara alkol ve madde kullanımının benlik imajı, depresyon ve anksiyete ölçümleri ilişkileri. *Düşünen Adam*, 4(3):53-58.
- Özgüven İE (1992) Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı, 2. revizyon. Odak Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Patolano F (1998) MMPI diagnostic classification of substance abusers of the 1970s. *Psychol Rep*, 82:505-506.
- Patton D, Bannes GE, Murray RP (1994) The reliability and construct validity of two measures of addictive personality. *Int J Addict*, 29:999-1014.
- Reitsma SM, Offord DR, Finch T (1985) Pairs of same-sexed siblings discordant for antisocial behaviour. *Br J Psychiatry*, 146:41-52.
- Reimers TM, Pamprehn PR, Becker SL ve ark. (1990) Fathers for adolescent cigarette smoking. The muscatin study. *Am J Dischild*, 144:1265-1272.
- Rogers PG, Sillings SM, Adams LR (1991) Adolescent chemical dependence. A diagnosible disease. *Psychiatric Annals*, 21:91-97.
- Sieber MF, Angst I (1990) Alcohol, tobacco and cannabis. 12 year longitudinal associations with antecedent social context and personality. *Drug Alcohol Depend*, 25:281-292.
- Tyrer P, Gunderson J, Lyons M ve ark. (1997) Extent of comorbidity between mental state and personality disorders *J Personal Disord*, 11:242-259.
- Villalbi JR, Comin E, Nebat M ve ark. (1991) Prevalence and determinants of alcohol consumption among school children in Barcelona. *J Sch Health*, 61(3):123-126.